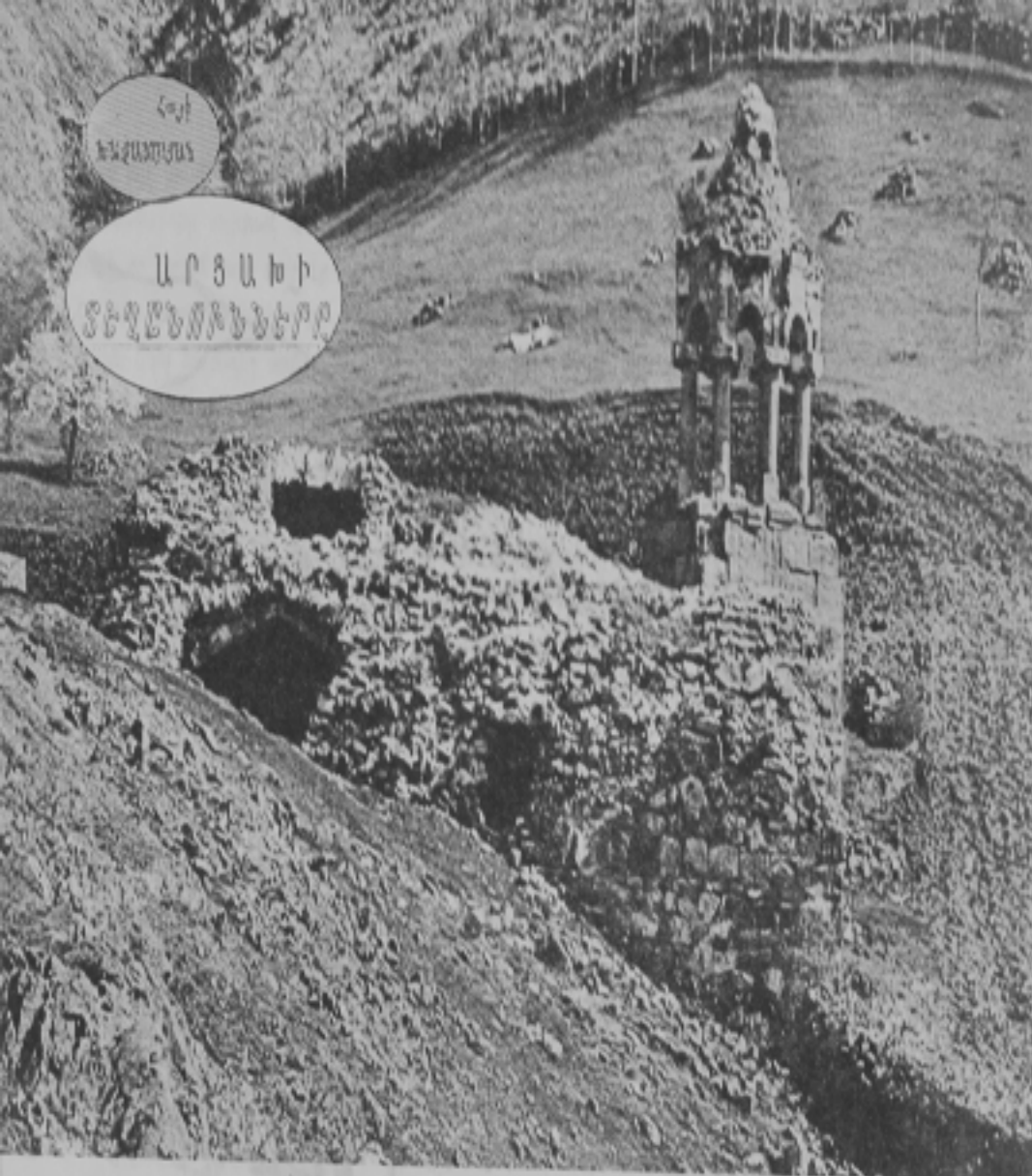

Հայ
ԻՆՏԵՆՍԻՎԱՆ

Ա Ր Յ Ա Խ Ի
Տ Ե Ղ Ե Ն Պ Ի Ն Ե Բ Բ

(Մեծերը՝ թիվ 1-4)

ԱՄԻՐԱՆԸ, գյուղ ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանում: 1100 բնակիչ (1989-ի հունվար), աղբերանների:

ԱՄՈՒՏԵՂ, Աճառնոց, Թեղ-խարա՝ գյուղ ԼՂԻՄ Հաղուրի շրջանում: 15 բնակիչ (1989-ի հունվար), հայեր: Հրանում այս գյուղը մտնում էր Բերդաձորի գավառի մեջ: Գյուղի մոտ է հնամենի Աճառնոց ամրոցը:

Ամուտնոց նշանակում է ամուր տեղ: Հայտնի է, որ ամ նշանակում է տարի: Բայց որոշ տեղանուններում (Աճառնոց, Աճառնոց) ամ նշանակում է միասին, ամուր (հայերենում այդ իմաստներն ունեն համա, միա նախածանցները, օրինակ՝ ամուրը, համընդհանուր և այլն):

ԱՅԳԵՍՏԱՆ, Գետից, Զայու, Գետառատ, Վերին Զայու, Ներքին Զայու, գյուղ ԼՂԻՄ Մարտակերտի շրջանում, Տրուսի (Թարթարի) ձախ ափին: 2531 բնակիչ (1989-ի հունվար), հայեր: Ունի հայկական միջնակարգ դպրոց՝ 468 աշակերտով (1988-89 ուս. տարի): Գործում են գինու գործարանի մասնաճյուղ, ակումբ, կինո, հիվանդանոց, մանկապարտեզական, մանկապարտեզ, կապի բաժանմունք:

Հճում այս գյուղը կոչվել է

Գետից, որը գոյատևել է շուրջ 1000 տարի, 5-15-րդ դարերում: Այժմյան գյուղը հիմնադրել են Պարսկաստանի Խոյ և Ուրմիա գավառներից եկած հայերը, 1828 թվականին: Սկզբում հիմնադրվել է երկու գյուղ՝ Ներքին Զայու և Վերին Զայու, որոնք իրարից բաժանվում էին 1,5-2 կմ հեռավորության վրա: Տեղանունը Տրուսի շրջանում չուսումնասիրված է: Այստեղ են գտնվում հետաքննարկող փոստակները, Ուսմայի առու, Մանար առու, Մարավ առու, Ղարախայու գետ, Խոլոզու: Այս գետակներից էլ անունը է առել Գետառատ գյուղանունը, որ թարգմանվելու էր զայու: Ըստ աշխարհագրագետ Մակար Բարխուդարյանի հաղորդած տեղեկությունների, 19-րդ դարի վերջին Ներքին Զայու գյուղն ուներ 45 ծուխ, 142 արական և 115 իգական անձ, Վերին Զայու գյուղը՝ 55 ծուխ, 225 արական և 234 իգական անձ: Հիմնադրման առաջին տարիներից երկու գյուղերի բնակիչներն էլ ապրել են դժվար կյանքով: Հաճախ մի կողմից ևս հողի համար Վերին Զայուի և Ներքին Զայուի հարաբերությունները դարձել են թշնամական: Մի քերական հողակտորի համար ծագած

վեճի ժամանակ, արյունահորսյունից խուսափելով, գյուղերի ձեռնհասները որոշում են հիմնադրել երկու հարմար դարձնել երկու գյուղերի ընդհանուր գերեզմանատեղի:

1960-ական թվականներին ծախել գյուղից 2 կմ ճեղք գտնվող Ղառիբար գյուղի թղթակիցները փոխադրվում են այստեղ, ամեր հիմնում Վերին և Ներքին Զայուների միջև ընկած 1,5 կիլոմետրանոց բաց տարածքում, այն դարձնում երկու գյուղերն իրար միավորող ճարձանը: Այսօրվա, երկու բնակավայրերը դառնում են մի անբողբոջություն, վերանուն են Վերին և Ներքին անունները և ստանում Զայու ընդհանուր անունը:

Տասնամյակներ առաջ շայլուցիները գրադվում էին ճաշի և բանակագործության, այժմ նրանց տնտեսության հիմնական նյութը դարձել են խաղողագործությունը, բանջարաբուծությունը և անասնապահությունը:

Գյուղի շրջապատը անասնապահական է:

1989 թվականին Զայուն վերանվանվել է Այգեստան: Դա եղել է սխալ անվանափոխություն: Գյուղի բուն հայկական անունը Գետից է:

Ծննդով այս գյուղացի են բանաստեղծ Յուրի Մանակ-

յան (ծ. 1937), բժշկական գիտությունների թեկնածու Զորա Մուրադյան (ծ. 1937), ֆիզիոսոլոգիական գիտությունների թեկնածու Յուրի Թարվազյան (ծ. 1940):

ԱՅԳԵՍՏԱՆ, Արյան, գյուղ Աղբերանական ԽՍՀ Խանաբադի շրջանում: Մինչև 1969 թվականը հայաբնակ էր, ուներ 417 հայ բնակիչ: Հայ-աղբերանական հարաբերությունների պրնապաճանոթ գյուղի հայ բնակչությունը 1988-ի վերջերին բռնությամբ տեղահանվել և փոխադրվել է Հայաստան:

Երկու կմ հեռավորության վրա գտնվում են հին գյուղատեղիի հետքերը, ուր եղել է Միևս անունով բաժանվել էլեկտրոնի կառուցված 16-17-րդ դարերում:

ԱՅԳԵՍՏԱՆ, Բալլուրա, Մեղրատափ, գյուղ ԼՂԻՄ Ասկերանի շրջանում Մեղրատափի ձախ ափին, Ստեփանավոր քաղաքից 8 կմ հյուսիս: 731 բնակիչ (1989-ի հունվար) հայեր: Ունի հայկական միջնակարգ դպրոց՝ 174 աշակերտով (1988-89 ուս. տարի): Գյուղը կոչվում է Խաչատուր Աբովյանի անունով: Գործում են մշակույթի տուն, գրադարան, բուժօգնականական կենտրոն, կինո: Գյուղի սնունդամթերքային կարիքները բավարարվում են անասնապահությամբ: Գյուղի կողքին թռչում մեծ այգին է:

Սա Արցախի պաշտպանականության կողմնակից է, տները քաղված են այգիների մեջ:

Հիմնադրվել է 2-րդ դարում Մեղրատափ արաբների վերաբերման արևմտյան կողմից: Հետագայում սեպ ապստամբների հարձակումներից խուսափելու համար մեղրատափից քաղվել են կողքի անտառները, տարիներով նրանցից այնտեղ, հասնել անտառում ապրողների սնունդը են փոխվել, և շատ բան մտադրության գիրկն է անցել: Այդ վայրում 1902-1972 թվականներին անտառագործության որոնող կրթական Մեղրատափի անունը (ծ. 1938):

Գյուղի արևմտյան կողմում

գտնվում է Արտանուշեհ գյուղատեղի, որի հին կիսավեր զանգ, Սուրբ Վանս և Քանոն եկեղեցիների ավերակները:

Մեղրության շրջանում այս գյուղը մտնում էր Վարանաքի մեջ, որն ընդգրկում էր կարևոր գետի Կոկոսի Բալլուրա քաղաքի մինչև Գրո-Գրոս փայտ խոնարհում: Այստեղ իջևում էր Մեյից Ծախագյուղները:

Գյուղի արևմտյան կողմում անտառներ, ուր անտառ են կաղնի, որի թիվն, հաճախ էր սպորտի, վաղի ինժեներներ, վաղի տանձնակալներ, հոնր, բնակներ և այլ ծառատեսակներ: Գյուղի մոտ է մոլորադուր շինարարի հանքը:

Այժմյան գյուղը հիմնադրվել է 1770 թվականին Զարանգի և Գարդանի գավառներից այստեղ բնակադրված հասարակության ընդհանրությամբ: 70-ից քաղաքի կողմից, որոնց մեծ մասը Գարդանի Բալլուրա գյուղից էին: Հենց նրանց էլ, շինարարով, որ այդ բնակավայրը հենց ի վեր կոչվում է Մեղրատափ, այն անվանում են Բալլուրա (տես Մանար Կարխուդարյան, «Պատմություն Արցախի», 2-րդ հատոր, Գրեյս, 1907, էջ 104):

1988 թվականին Բալլուրան վերանվանվել է Այգեստան: Ինչքան էլ շուրջ արտաքուստ այգեստանի անունը բուրբուրան արևմտյան կողմից, այդ վերանվանումը եղել է արտառական ու բնական: Հնարում, օրինակ երկու հարյուր տարեկան Մեղրատափը ոչնչով չի արդեն չի կարելի:

Գյուղում կանգնված է Հայրենական մեծ պատերազմի զոհերի հիշատակը հայրենասերող հուշարձանակառուցող:

Ծննդով այս գյուղացի են հոգեբան, գեղանկարիչ և անասնաբան գործիչ Բալլուրյան Գրիգոր (1902-1972), անտառագործության որոնող կրթական Մեղրատափի անունը (ծ. 1938):

ԱՅԳԵՍՏԱՆ, Զայրեն, գյուղ

ԼՂԻՄ Հաղուրի շրջանում, Հաղուր անանի մոտ 327 բնակիչ (1989-ի հունվար), հայեր:

1989 թվականին գյուղը գերանվանվել է Այգեստան:

Գյուղում գտնվում էր Սուրբ Հարություն եկեղեցին, ստանդարտ և հաշվարկ (13-14-րդ):

ԱՆԱՆՆԵՍ, աղբյուր ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանի Հաղի գյուղում: Այգեստանից անտառ է, որ Արցախի կառուցման հարձակող թափանցում անտառն այս աղբյուրի մոտ է հանդիպել Հաղի գյուղացի գործիչ ու ինժեներ Անանիոս և պրոֆեսոր Զորա Արցախյանից էլ աղբյուրը կոչվում է Անանիոս: **ԱՆԱՆՆԵՍ**, տես Աճառնոց:

ԱՆԱՆ, գյուղ ԼՂԻՄ Մարտունու շրջանում, շրջկենտրոնից 25 կմ հյուսիս-արևմուտք: 567 բնակիչ (1989-ի հունվար) հայեր: Ունի հայկական միջնակարգ դպրոց՝ 106 աշակերտով (1988-89 ուս. տարի): Գյուղում գործում են ակումբ, գրադարան, բուժօգնական:

Հին բնակավայր է: Այժմյան գյուղը կառուցվել է 1980 թվականին 65-ի տեղին: Իր ան-

ման կապում է հացի արտա-
ման պատմությանը. Աշան նը-
շանկում է կախ մեջ փռած
կաշեղու հասցանակի: Եվ
հասցայաշտ արցսխեցին
գյուղն անվանել է Աշան:
Գյուղի անվան մասին կա ժո-
ղովրդական մի այսպիսի ըս-
տուգաբանություն: Խանը գյու-
րանում է աշանցիների վրա,
բոլորին պակեցնում է եւ
մին քում հրանց վրայով: Ժո-
ղովրդին տառն է՝ սա ինչ
բան է, մարդկանցից աշան:
Եվ իբր պանկից մեա գտողն
տառնում է Աշան անունը:

Հին Աշանի դիմաց Հաշուն
լինում է (Հաշու տեղանունը ա-
ռաջինը միջառանկել է Մով-
սես Կաղանկատախցին), որ
տեղացիները անվանում են
Հաշու բերք: Ենթադրում են,
որ սա նույն Գրանն կաւ սարն
է: Հաշան կամ հաշուն սպի-
տակ խոտի տեսակ է, որից
ափել են գարսաստան (տես
Հրաշյա Անտոյան, «Հայերեն
արձանատիան քառասուն»,
հատոր 3, Ե., 1977, ԼԳ 42):
Աշան գյուղի շրջակայքում
այդպիսի խոտ է աճում: Հնա-
րավոր է, որ գյուղն սկզբում
կոչվել է Հաշա կամ Հաշու,
հետագայում ձեւափոխվել է
ու դարձել Աշան:

Աշանում ընտիր ցորեն է
աճում, տարին բոլոր այս
գյուղից հացի բուշը է գալիս:
Աշան գյուղից 3 կմ դեպի
արեւմուտք, մի հարթավայրի
վրա, գտնվում է Դուզարուեթ
քաղաքատեղին, գյուղի մասի
ամենաբարձր բլրի վրա՝ Ա-
շան գյուղը (բերքը) կամ
կյուսերեն (գրանի) բերքը:
Գյուղի եկեղեցին կրում է
Սուրբ Աստվածածին անունը:
Գյուղի հանդիսանալից մեկը
կոչվում է Հովեյա տափ, որը
հավանաբար այդպես է կոչ-
վել 5-րդ դարի գործիչ Հովել
տարիտազի անունով:

Մենդով աշանցի են կու-
սակցական ու պետական գոր-
ծիչ, Ղազարաստանի կոմիտեի
կենտրոնի առաջին քարտա-
ղար (1937-ին) Լեւոն Միրզա-
յանը (1897-1938), գրողներ
Վարդան Բաղայանը (1918-
1966), Սերո Աբրահամյանը
(ծն. 1925), ճարտարապետ
Աշուտ Տեր-Մկրտչյանը (1891-
1979):

ԱՌԱՆ, Մեծ Հայքի արեւել-
յան երկրամասը, որն իր ա-
նունն ստացել է հայկազուն
Առան իշխանի անունից: Ընդ-
գրվել է Արցախի նահանգի
Մեծառանք եւ Ռուսիք նահան-
գի Առանուտ, Առանձակ գա-
վառները: Ըստ Մովսես Խորե-
նացու, Առանը Սյունացոց նա-
խարար հայկազուն Միսակի
ներկեց էր, որին Վաղարշակ
բազմաբող հանձնարարեց
արեւելյան կողմի մեծ, ան-
վանի բազմաբայր կուսակա-
րարունը, Կոթր կոչված մեծ
գետի շրջաօջախ: Աշանդ
իշխող հայ իշխանական տոհ-
մը իրեն անվանում էր Առան-
շահիկ կամ Եռանշահիկ, որ
հշանակում է Առանի տիրա-
կաթ:

ԱՌԱՆ, արցախական նշա-
նափոր աղբյուր ԼՂԻՄ Մար-
տակերտի շրջան վանք գյու-
ղի մոտ: Տես Արան:

ԱՌԱՆԻ ՊԱՅՏ, Ռանի
դաշտ, այժմյան Մուղանի
գաղտնի հնագույն անվանումը:

ԱՌԱՆՁԱԿ, տես Առանձ-
նակ:

ԱՌԱՆՁՆԱԿ, Առանձակ,
գալտա Մեծ Հայքի Ռուսիք
նահանգում: Կազմված է Ա-
ռան անունից (Արցախ-Ռուսիքի
առաջին հայկազուն նահապե-
տը) եւ ձնակ կամ ձակ
մասնիկից:

ԱՌԱՆ-ՈՒՏ, գալտա Մեծ
Հայքի Ռուսիք նահանգում:
Հայաստանի ՉԱ ակադեմիկոս
Սուրեն Երեմյանը տեղադրում
է Առան-ուտ գետի հովտում:
Այս գալտան իր հարավային
ժայռով սահմանակցում էր
Արցախի Մեծառանք գալտա-
նին: Ռոտո նշանակում է
գետ, շուր, հայերենում այն
գրանդանվել է վտակ, տեւե-
րենում վտառ բառի մեջ: Այս-
պիսով Առան-ուտ նշանակում
է Առանի գետ կամ Առանի
շուր:

ԱՌԱՋԱԶՈՐ, Արջածոր,
Հրչածոր, գյուղ ԼՂԻՄ Մար-
տակերտի շրջանում, Խաչեն
գետի հովտում, շրջկենտրոնից
52 կմ հարավ-արեւելք: 117
բնակիչ (1989-ի հունվար),
հայեր: Ունի հայկական միջ-
նակարգ դպրոց՝ 216 աշակեր-
տով, որոնց մի մասը այստեղ
է համախում հարեւան գյու-
ղերից (1988-89 ուս. տարի):

Գյուղում գործում են ակումբ,
նշակույթի տուն, գրադարան,
բուժկայան, կապի բաժան-
մունք:

Առաջածոր Արցախ-Ղարա-
բաղի ճանաչման գյուղերից է:
Ունանք կարծում են, թե Առա-
ջածոր նշանակում է արչի
ձոր, այսինքն՝ ձոր, ուր արչ է
յինում: Բայց իրողությունն
այն է, որ Առաջածոր է կոչ-
վել գյուղի առջնուս ձոր յե-
նչու պատճառով: Այսպիսով
Առաջածոր նշանակում է քը-
նակավայր, որի առաջը ձոր
է: Արցախի բարրատով այն
նշան է Բրչածոր ձևով:

1760-1770 թվականներին
Արցախ-Ղարաբաղի այս Առա-
ջածոր գյուղից մի քանի ըն-
տանիքներ են փոխադրվում
Կապանի շրջան եւ Ողջի գե-
տի աջ վանակ Անանանի աջ
ստիին հիմնադրում մի նոր
գյուղ եւ նույնպես անվանում
Առաջածոր: Ուշագրավն այն
է, որ Կապանի շրջանի այս
Առաջածոր գյուղի առջնը
նույնպես ձոր է, հետեւապես

գյուղն անվանակոչվելիս հաշվի
են առել նաեւ տեղանքը: Ար-
ցախի Առաջածոր գյուղում
միջնադարյան 2 հուշարձան
կա: Առաջինը Հարվա կամ
Անապատ եկեղեցին է, որ
գտնվում է գյուղի ներքեի
ժայռի տակ՝ բաղկացած կի-
սածալապիտ երկու սրահից:
Եկեղեցու մոտ ողորկ երեսով
մի ժայռաբեկոր կա, որի վրա-
յի յորտուղանի արձանագրու-
թյունը վերաբերում է 1249 թ.:
Առաջածորի երկրորդ եկեղե-
ցին, որ կոչվում է Սուրբ
Աստվածածին, գտնվում է
գյուղամիջուր: Այն կառուցվել
է 1660 թվականին եւ ունի ե-
ռանակ բազիլիկ ուղիղակու-
մ:

Առաջածոր գյուղի մոտ կա
ցրադաշքարի հանք, որն այժմ
չի շահագործվում: Գյուղի
մոտ է Կուսպաշտանոց հնա-
վայրը, որը պեղել է հնագետ
Խաչիկ Գաղաթը՝ հայտնաբե-
րելով հնադարյան քարագործի
իւրեր:

Մենդով առաջածորի են
ԽԱԶ ճարտարապետի դերձովա-
կալ Արմենակ Հակոբյանը,
տեխնիկական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր Լյալիսենի
Մովսիսյանը (ծն. 1933), քա-
նադրական գիտությունների

կենսաճու Ահարոն Գրիգորյա-
նը (ծն. 1913), թժկական գի-
տությունների դոկտոր, պրո-
ֆեսոր Արամայիս Գրիգորյա-
նը, թժկական գիտություննե-
րի թեկնածու Վահագն Գրի-
գորյանը, բանասիրական գի-
տությունների թեկնածու Լեո-
նիդ Քոչյանը, Ֆիզիկամաթե-
մատիկական գիտությունների
թեկնածու Գագիկ Մովսիսյա-
նը, երկրաբանական գիտու-
թյունների թեկնածու Գրիգոր
Բաղդաթ:

ԱՌԱՋԵԼ, գյուղ ԼՂԻՄ
Հաղուեթի շրջանում: Տես
Առաջույ:

ԱՌԱՋՅԱԼ, տես Առաջույ:

ԱՌԱՋՅՈՒ, Առաջույ, Ա-
ռաջել, գյուղ ԼՂԻՄ Հաղուեթի
շրջանում, շրջկենտրոնից 38
կմ հարավ: 234 բնակիչ (1989-
ի հունվար), հայեր: Ունի հայ-
կական ութամյա դպրոց՝ 31
աշակերտով (1988-89 ուս.
տարի): Գյուղում գործում են
ակումբ, գրադարան, հիվան-
դանոց, կապի բաժանմունք:

Առաջույը քրիստոնեության
հասակակից է, քրիստոնեա-
շունչ անուն: Քրիստոնեության
առաջին քարոզիչները՝ այդ
ուսուցիչի առաջին տարածող-
ները, կոչվել են առաջույներ,
այսինքն՝ մարդիկ, որոնք ա-
տրու կողմից ուղարկվել են
այստեղ ու այնտեղ քրիստո-
նեություն քարոզելու համար:
Անա այդ առաջին առաջույ-
ներից մեկը մ.թ.ա. առաջին
դարում եկել է Արցախ եւ
գտնվել քարոզչությանը: Ի
պատիվ նրա գյուղը կոչվել է
Առաջույ, որ հետո հնչյունա-
փոխվել է ու դարձել Առաջել,
սպա Առաջույ:

Լեւոնային գյուղ է: Գյուղա-
միջի բարձր լինալանջին
Մարիամ Աստվածածին եկե-
ղեցին է, որ կառուցվել է 19-
րդ դարում: Հայկական ճար-
տարապետության այս հույա-
կապ հուշարձանը նորոգվել է
1989 թվականին:

Գյուղի մոտ Հին Առաջույ
գյուղատեղին է:

Վերջին տասնամյակներից
գյուղը կանգնել էր քաղաք-
ման եզրին: Ըստեքն են եե-
նացել այս գյուղից: Միայն
Կրասնովոդսկ քաղաքում 1989-
ի տվյալներով ապրում էր
350 առաջույցի ընտանիք:

Ղարաբաղյան շարժումը իր
կենսարար շունչը ներարկեց
նաեւ Առաջույին: 1988 թվա-
կանին այստեղ բնակություն
են հաստատել Հայաստանի
տարբեր վայրերից եկած 10
նրիտասարդ ընտանիքներ:
ԽԱԶՄ տարբեր կողմերից
գյուղ են վերադարձել նաեւ
մի քանի հին առաջույցիներ:
Մենդով առաջույցի է տեկ-
նիկական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր Էրուարդ
Խաչիյանը (ծն. 1933):

ԱՍԿԵՐԱՆ, Մայրաբերդ,
Բերդապան, ԼՂԻՄ Ասկերանի
շրջանի կենտրոնը (1978 թ.
մայիսից), Ստեփանակերտ
քաղաքից 18 կմ հեռավորու-
թյան վրա, Կարկառ գետի ա-
փին: 1920-67-ին՝ գյուղ, 1967-
ից՝ ավան: 2006 բնակիչ (1989-
ի հունվար), հայեր: Ունի հայ-
կական միջնակարգ դպրոց՝
331 աշակերտով (1988-89 ուս.
տարի): Ավանում գործում են
կինոթատրոն, ակումբ, շրջա-
նային պոլիկլինիկա, 100 ման-
կադարձակական դիսպանտե-
րիկանոցանոց, կապի բաժան-
մունք, կենցաղագասարկման
տաղավարներ ու արհեստա-
նոցներ, գինու, գարեջրի եւ ոչ
ալկոհոլային խմիչքների, հացի
գործարաններ, միջտնտեսային
շինվարչություն, շրջապարտե-
կերություն, կապի շրջանային
հանգույց, պենսիոնի բաժան-
մունք կոմունալ ծառայության
կոմբինատ, ավտոտեխնիկա-
սարկման կայան, ցածր շա-
քարածածկ գրասենյակ, նավ-
թաներից մի մասը կառուցում
էր 18-րդ դարի առաջին կեսին, հայ
գործապետ Ավան Տուգաշու
կողմից եւ կոչվել է Մայրա-
բերդ: Հետագայում այն նորո-
գել է տվել Իրրահիմ Խանը եւ
Շուշիկ կայան: Ավանի բոլոր
ծուշվա բերդին ծառայեցրել

բնակիչներն ապահովված են
շրով ու բնական ցածր: Խը-
նաեւ Առաջույին: 1988 թվա-
կանին այստեղ բնակություն
են հաստատել Հայաստանի
տարբեր վայրերից եկած 10
նրիտասարդ ընտանիքներ:
ԽԱԶՄ տարբեր կողմերից
գյուղ են վերադարձել նաեւ
մի քանի հին առաջույցիներ:
Մենդով առաջույցի է տեկ-
նիկական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր Էրուարդ
Խաչիյանը (ծն. 1933):

Այժմյան բնակավայրը հիմ-
նադրվել է 1920 թվականին:
Ակրում այստեղ բնակություն
են հաստատել 4 կմ հեռավո-
րության վրա գտնվող Զյաբուկ
գյուղից մի քանի ընտանիքներ:
Հետագայում բնակիչների թի-
վը ավելացել է Վերին Ղիթ-
բաղից եւ մարդի տարբեր
գյուղերից եկածներով:

Ասկերան նշանակում է գո-
րանոց, քանակատեղ: 1982 թ.
ավանին է միավորվել Երեքին
Ղիթբաղ գյուղը, որն այժմ
կազմում է Ասկերանի վերին
քաղաքատեղ: 1988 թվականին
ավանային խորհրդի նստաշը-
ջանի որոշմամբ վերանվանվել
է Բերդապան:

Ավանի մոտ է գտնվում
Կարկառ գետի աջ եւ ձախ ա-
փերին տարածվող Ասկերանի
բերդը, որը կառուցվել է 18-րդ
դարի առաջին կեսին, հայ
գործապետ Ավան Տուգաշու
կողմից եւ կոչվել է Մայրա-
բերդ: Հետագայում այն նորո-
գել է տվել Իրրահիմ Խանը եւ
Շուշիկ կայան: Ավանի բոլոր
ծուշվա բերդին ծառայեցրել

որպես դարպաս:

Կարկառ գետի վրա, ավանին հարող մասում, կամուրջ է կառուցվել 1980 թվականին: Ավանի աջակողմյան բլրի վրա կա կրահանք:

Ասկերանի եւ Ղլիժբաղի միացման հատվածում կանգնեցված է Հայրենական մեծ պատերազմում զոհված Ղլիժբաղցիների հիշատակը հավերժացնող հուշարձան-կոթող:

Ասկերանի երկարակյացն է Թագուհի Հայրյանը (ծն. 1876 թ.), որն ունի 1 աղջիկ 3 թոռ, 10 ծոռ եւ 15 կոռ: Նրա երկու տղաները զոհվել են Հայրենական մեծ պատերազմում:

Ասկերանն առաջինն է իր վրա ընդունել Ղարաբաղյան շարժման դեմ կազմակերպված հարվածը: 1988 թ. 10 հազարի հասնող ադրբեջանցիների մի խաժամուժ, Աղղամից շարժվելով եւ ճանապարհին պատահող հայկական ավտոմեքենաներն ու տրակտորները ջարդուիշուր անելով, գրոհել է Ասկերանի վերա, որի նպատակն էր «խելքի բերել» հայերին եւ ստիպել, որ նրանք հրաժարվեն Ղարաբաղը Հայաստանին միացնելու կարգախոսից: Ասկերանի հայերը հերոսաբար են դիմագրավել այդ գրոհը եւ ետ շարտել մոլեգնած հրոսակախմբին:

1979 թվականից Ասկերանում լույս է տեսնում «Խաչեն» հայերեն շրջանային թերթը (մինչեւ 1989-ը կոչվել է «Կարմիր դրոշ»):

ԱՍԿԵՐԱՆԻ ԸՐՋԱՆ, 1923-78-ին՝ Ստեփանակերտի շրջան, ԼՂԻՄ շրջաններից մեկը, կենտրոնը՝ Ասկերան ավանը: Տարածությունը՝ 928 կմ քառակուսի: Բնակչությունը՝ 25.049, որից հայեր՝ 20.552, ադրբեջանցիներ՝ 4497 (1989-ի հունվար):

Ասկերանի շրջանը գրավում է Կարկառ գետի լեռնահովիտը: Հնում նրա տարածքը գրավում էր Արցախ նահանգի Պարզկանք եւ Մեծառանք գավառների մի մասը, միջին դարերում՝ Խաչենի իշխանության մի մասը, հետագայում՝ Վարանդայի մելիքության հիմնական մասը, որի կենտրոնն էր

Ավետարանոց գյուղը:

Ասկերանի շրջանի բնակավայրերը

Հայաբնակ բնակավայրեր

Ակնաղբյուր, Այգեստան, Ասկերան, Ավետարանոց, Արցախաշեն, Բաղարա, Բերքաձոր, Դահրազ, Դահրավ, Լեռնաշեն, Լուսաձոր, Խանածախ, Խանցք, Խաչեն, Խաչմաչ, Խնձրիստան, Խրամորթ, Ծաղկաձոր, Կարմիր գյուղ, Հարավ, Հերոսաշեն, Հիլիս, Մադաթաշեն, Մխիթարիշեն, Մոշիսմատ, Նախիջեւանիկ, Նորագյուղ, Շոշ, Ոսկեվազ, Ջրաղացներ, Ռեւ, Սառնաղբյուր, Սարուշեն, Սզնեք, Սըղնախ, Վարդաձոր, Փարուխ, Բարաշեն, Բյաթուկ, Բոսանի:

Ադրբեջանաբնակ բնակավայրեր

Բաշքենդ, Լեսնոյե, Խոջալու, Յալոբա, Ջամիլու, Ջանհասան, Ջավաղյար, Բյոսալար:

ԱՍՏՂԱԲԼՈՒՐ, բլուր-ուխտավայր ԼՂԻՄ Մարտակերտի շրջանի Հաթերք գյուղից արեւելք, Թարթառի ձախ ափին: Հստ ավանդության այստեղ է թաղված նահատակ Թագուհին, որի գերեզմանի վրա մատուռ է կառուցվել:

Մովսես Կաղանկատվացին պատմում է, թե Ռոսմոսքյան թագավորն ինչպես է մեկտեղում Թորեյան բանակն ու հոների բոլոր զորքերը եւ ասպատակելով հասնում Արցախի Մեծ Կվանք գավառը: Այդ ժամանակ Արցախում էր գրունդվում Ռիտիք նահանգի Բագինք գյուղացի Թագուհի անունով մի գեղանի կին, որին ցանկանում է իր կինը դարձնել հոների զորավարը: Թագուհին մերժում է նրան եւ նահատակվում կույս Հոփսիմեի պես: Բարբարոսները բզկտում են կնոջ մարմինը: Հետո պատմիչը գրում է. «Դրանից հետո, հենց նույն գիշերը, մինչեւ այլազգի իշխանը եւ իր զորականները զբաղված էին անքուն խնջույքով, ծիծաղում ու խնդում էին, հանկարծակի տիրոջից

մի զարմանալի հրաշք երեւաց նրանց. բոլորը ակնհայտորեն տեսան, որ մի պայծառ լույս է ծագել այն տեղում, ուր սուրբ Թագուհին նահատակվեց, եւ ուր ցրված էին նրա շորերի ծվեցները, որ փոխած ու տարածված էին անտառով մեկ, փայլում էին ինչպես աստղեր: Երկար ժամանակ աստղանման լույսը ծագել էր այն տեղում եւ սփռված էր սուրբ նահատակների վրա: Մարդկանց բազմությունը այս բանը տեսնելով՝ տեղը կոչեց Աստղաբլուր, որ մնում է մինչեւ այսօր» («Պատմություն Աղվանից աշխարհի», Ե., 1969, էջ 75):

ԱՍՏՂԱՇԵՆ, տես Արցախաշեն:

ԱՎԱՆ ՅՈՒՋԲԱՇՈՒ ԲԵՐԴ, Հովհաննեսի բերդ, Վնեսա դալա, ամրոց ԼՂԻՄ Հաղորթի շրջանում, հայկական Հյուքյուրաթաղ լքյալ գյուղից վերեւ, սարի գագաթին: Ամրոցի երեք կողմերը անդհախոր ձորեր են, միայն մի սեռով կպած է համանուն՝ Վնեսա սարին: Ունի քարուկիր կրկնապարիսպներ: Այս ամրոցը կառուցել է տվել 18-րդ դարի առաջին քառորդի ազատագրական շարժումների ղեկավար Ավան Յուզբաշին (մոտ 1670-1735), որի անունով էլ կոչվել է ռազմական այս հեռարանը:

ԱՎԱՆԱ ԿԱՐԱՆ, Ավանաքերծ, քարայր ԼՂԻՄ Շուշվա շրջանի Բարին տակ գյուղի հյուսիսային կողմում: Անձավում ջուր կա: Կարան նշանակում է քարայր: Այս քարայրում իր զորաջոկատով թշնամու ճանապարհը փակել է Վարանդայի հայ զինվորականության գլխավոր հրամանատար, 18-րդ դարի առաջին քառորդի Ղարաբաղի հայ ազատագրական շարժումների նշանավոր գործիչ Ավան Յուզբաշին (մոտ 1670-1735): Նրա անունով էլ անձավը կոչվել է Ավանա կարան՝ Ավանի քարայր:

ԱՎԱՆԱ ԲԵՐԾ, տես Ավանա կարան: